

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL II

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

GÅRDA 44

STADSDELENS HISTORIA

Före 1880

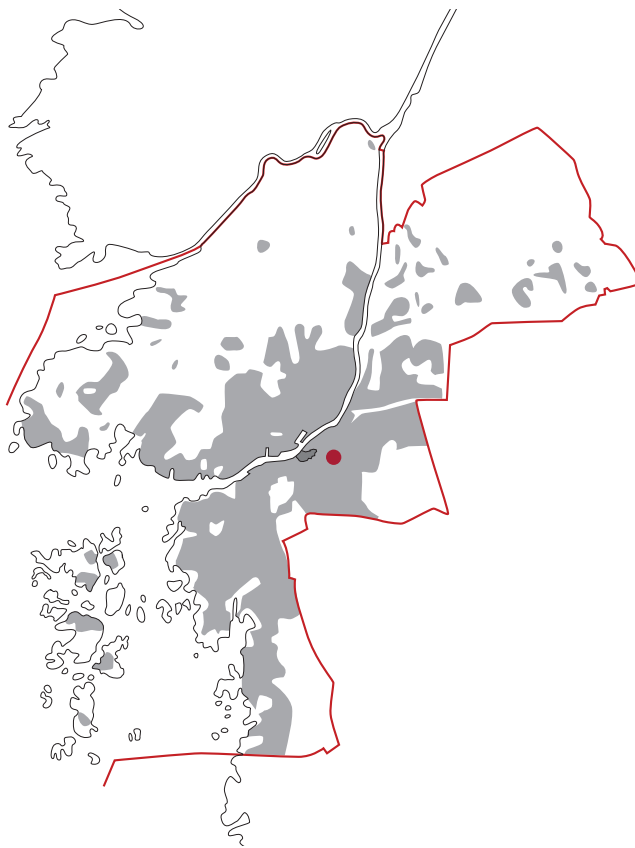
Det område som idag är stadsdelen Gårda har tillhört Örgryte socken (se stadsdelen Bö) och Mölndalsån som avgränsar Gårda i väster utgjorde tidigare gräns mellan Göteborgs stad och Örgryte.

Södra delen av området omfattade Underås gård. Den övertogs av biskopen Johan Carlberg 1685 och egendomen blev senare känd genom den vackra trädgård som ägaren Erik Nissen anlade omkring 1730.

I norr tillkom på 1700-talet Gubbero gård vars första ägare var direktör i Ostindiska Kompaniet.

Övrig mark mellan Mölndalsån och Ranberget kallades Ranängen. Det var ursprungligen gemensam betesmark men delades sedan upp mellan olika gårdar bl a Bö, Gårda och Underås. Marken närmast ån utnyttjades från 1700-talet för olika verksamheter t ex "Drakes tegelbruk" anlagt 1737 och Gubbero tobaksfabrik som tillkom 1817.

Egendomen Underås övertogs 1858 av C D Lundström, känd som grundare av Rosenlunds spinneri och han köpte också delar av de angränsande ägorna. Lundström själv bodde på Underås och under hans tid

utnyttjades marken fortfarande för jordbruk.

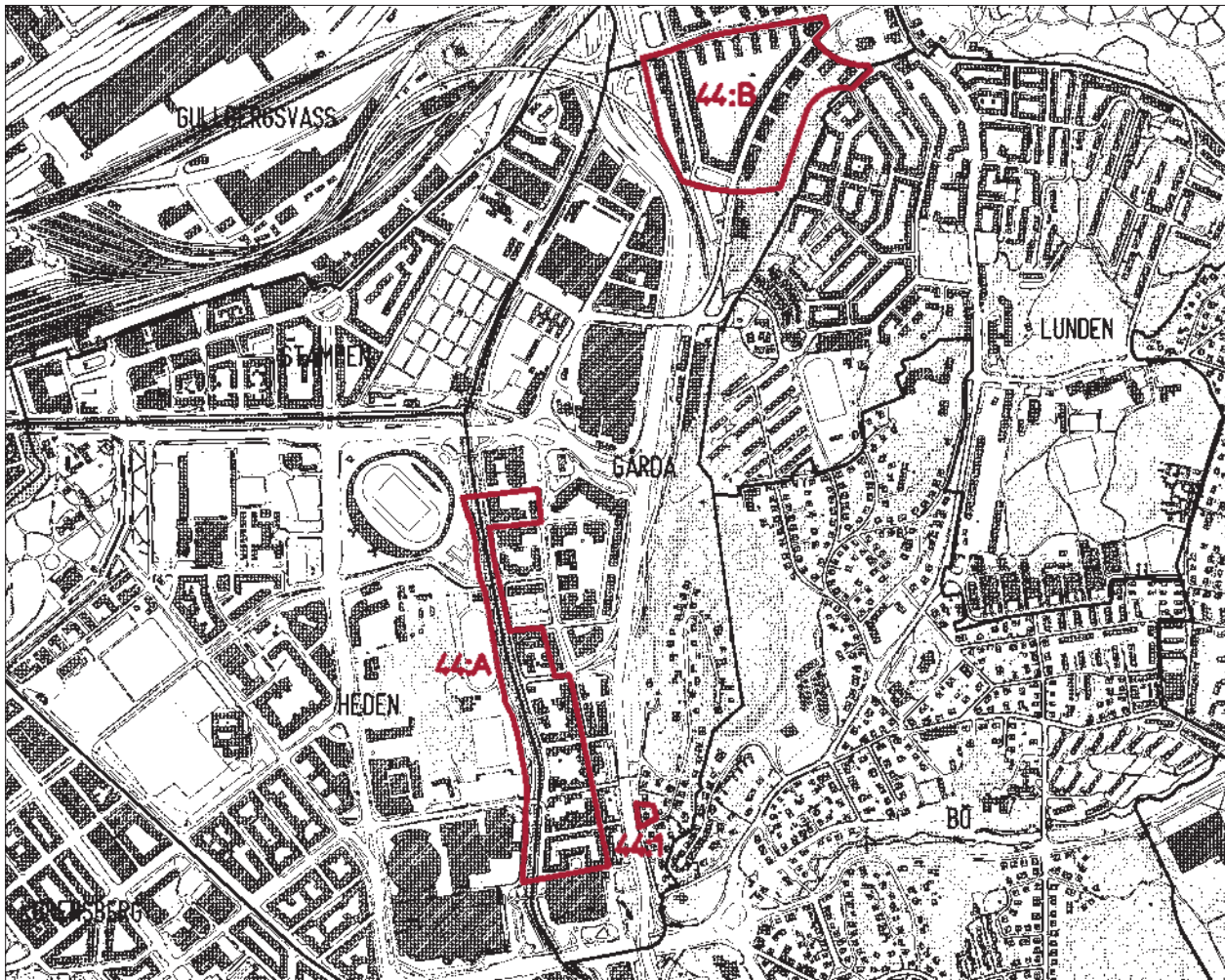
I öster på bergslutningen byggdes villor. 1860 lät bröderna Pontus och August Kobb uppföra var sin villa som omgavs med stora trädgårdar. De kallades Norra Prospect Hill (Odinslund) och Södra Prospect Hill. Nedanför uppfördes "Drakevillan" och norrut villan "Adolfsberg".

1880-1922

Efter C D Lundströms död 1879 började Ranängens södra del att styckas upp i byggnadstomter och de följande 20 åren bebyggdes området. Vid sekelskiftet hade denna del fått en relativt tät och stadsmässig bebyggelse och området kallades "Gårda fabriks- och arbetaresamhälle". Då fanns här cirka 20

*"Apotekarnes Vattenfabriker",
bild ur reklambroschyr 1936.*

fabriker och flera mindre företag med tillsammans omkring 1 500 anställda.

Närmast Mölndalsån låg en rad fabriker och övriga delar innehöll småindustrier, bostäder, skola m m. I öster begränsades det lilla samhället av västkustbanan som hade öppnats 1888.

ÅVÄGEN - MÖLNDALSÅN, 44:A

GUBBEROPARKEN - BIOGRAFEN FLAMMAN, 44:B

"DRAKEVILLAN", 44:C

1901 blev Gårda municipalsamhälle och en plan för fortsatt utbyggnad upprättades 1903 men området var fortfarande i stor utsträckning obebyggt vid inkorporeringen med Göteborg 1922.

1922-60

Cirka 1925-35 tillkom flera villor på bergsslutningen längs Prospect Hillgatan och Carlbergsgatan.

I "fabriks- och arbetaresamhället" fortsatte utbyggnaden mot norr och söder med landshövdingekvarter, industribyggnader m m och egendomen Gubbero bebyggdes med bostadshus 1937-45. Hallar för spårvagnar och bussar tillkom också på 1930-talet vid Willinsgatan.

Förändrat - bevarat

1960-85 genomfördes omfattande rivningar för att ge plats åt Kungsbackaleden och nya byggnader uppfördes, bl a stora kontorshus, ny spårvagnshall och ny brandstation.

Bevarade delar av särskilt värde är de gamla industrikvarteren med anslutande bostadshus i söder längs Åvägen-Mölndalsån, "Gubberoparken" samt enstaka villor på slutningen ovanför Kungsbackaleden.

Mer att läsa

Industrihistorisk inventering av Göteborgsområdet. Länsstyrelsen 1984.

Göteborgs Remfabrik. T Wrigglesworth m fl, Länsstyrelsen 1983.

Mölndalsån och Åvägens gamla industrikvarter. Från vänster: f d Hästkosömfabriken, Remfabriken, f d Kamgarnspinneriet och f d Tomtens Fabriker.

Åvägen – Mölndalsån

Gårda 44:A

Miljön omfattar stråket längs Mölndalsån/Åvägen, fem f d fabrikskvarter samt ett bostadskvarter.

Historik

Området mellan Mölndalsån och Ranberget började styckas i byggnadstomter omkring 1880, bl a för Underås Tomtaktiebolag och de följande 50 åren uppfördes fabriksbyggnader och bostäder.

Fabrikerna placerades framför allt intill Mölndalsån som hade kontakt med Göteborgs hamn och kunde användas för transporter av råvaror och kol.

I början av 1900-talet låg här ett tiotal fabriker, bl a Tomtens Fabriker, Göteborgs Kamgarvsspinneri, Göteborgs Remfabrik, Hästkosömfabriken samt Gårda Fabriker. På 1930-talet tillkom Apotekarnes Vattenfabriker i söder.

Bostadshusen uppfördes till stor del öster om Fabriksgatan men enstaka bostäder låg i stråket närmast ån och omkring 1930 byggdes ett helt bostadskvarter med landshövdingehus (Kv 31 Neptun).

I samband med förnyelsen av Gårda 1960–85 revs en stor del av bebyggelsen. Delar av fabrikerna bevarades och byggdes om för nya verksamheter. Remfabriken bibehölls som "museum" och ett bostadskvarter (kv 31) ligger fortfarande kvar i söder.

(De enskilda anläggningarnas historia redovisas i avsnittet "Beskrivning – karaktär".)

Motivering

Stråket längs Åvägen–Mölndalsån har en ovanligt välbevarad industriebebyggelse från perioden 1880–1930. Raden med tidstypiska fabriksbyggnader tillsammans med Remfabrikens bevarade interiör och maskinpark utgör en från industrihistorisk synpunkt mycket värdefull miljö. Landshövdingehuset i söder ger en god bild av fabriksarbetarnas bostadsförhållanden på 1930-talet.

Åvägens kajer med stenskoning, stenpällare m m bidrar till den unika stadsbilden.

Fabriksbyggnaderna tillsammans med bostadskvarteret visar den för Gårda karaktäristiska blandningen av bostäder och arbetsplatser.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: kv 24 och kv 27.

Bevaringsprogram 1987: kv 23, kv 28, kv 15:1–4 samt kv 31 som är utredningsområde.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: kvarteren 23–24, 27–28 och 31.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: kv 23:5 (Remfabriken) och kv 23:10 (f d Hästkosömfabriken).

Beskrivning – karaktär

Kvarteren ansluter direkt till Åvägen–Mölndalsån. I öster gränsar de mot Fabriksgatan som i sin södra del har bevarade äldre byggnader på båda sidorna. (Se sid 63.)

Typiskt för stråket längs Åvägen är den oregelbundna bebyggelsen med varierande hushöjder och enstaka friliggande hus som bidrar till den omväxlande gatubilden. Den östra åkantens naturstensmur och den västra sidans omväxlande grönska är två mycket karaktäristiska inslag i miljön.

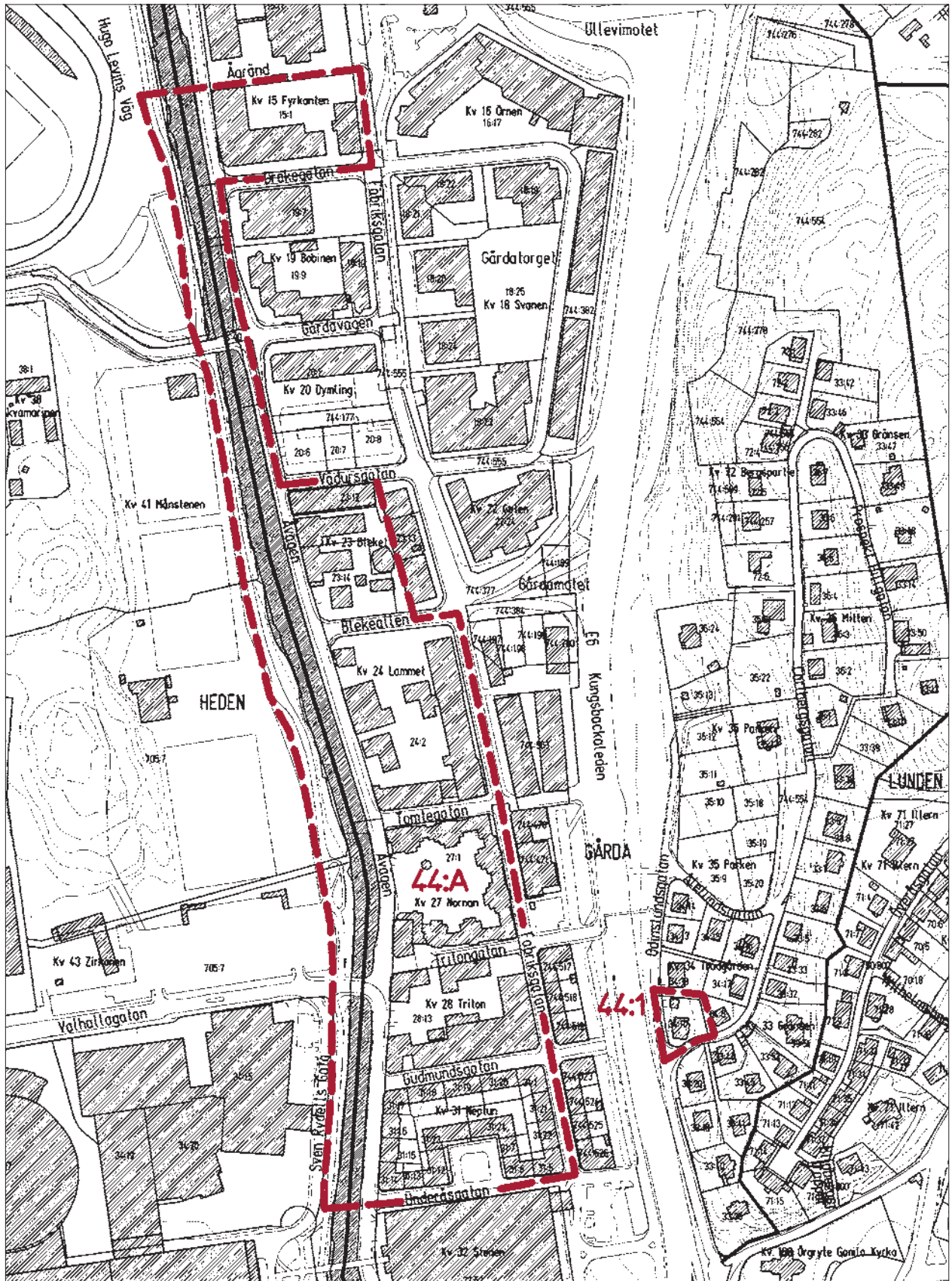
Hästkosömfabriken, kv 23:12

Företaget grundades 1875 under namnet Globe Sömfabrik och var då en filial till United Horse Shoe and Nail i England. En långsträckt träbyggnad uppfördes cirka 1890. I byggnadsdelen mot Åvägen låg kontor m m och i den lägre längan mot Vädursgatan fanns maskinsalen. Cirka 1900 tillbyggdes ett tegelhus mot Åvägen.

Under 1910-talet blev anläggningen fabrik för tvåltillverkning m m och tegelbyggnaden utökades då med en våning. Senare gjordes tillbyggnader mot gården. På 1980-talet byggdes fabriken om för IHM Business School.

Anläggningen omfattar idag ett trähus i 1–2 våningar, ett tegelhus i 2 våningar samt en gårdslänga vid en smal gård.

F d Hästkosömfabriken är med sina två små sparsamt utformade byggnader ett mycket värdefullt exempel på den småskaliga enkla industri- och hantverksbebyggelse som var vanlig i Gårda och flera andra stadsdelar fram till 1950-talet.

Remfabriken, Ävägen 14.

Remfabriken, kv 23:14

Göteborgs Remfabriks AB startades 1891 för tillverkning av drivremmar bl a till stadens olika fabriker. Den första byggnaden var ett trähus som brann ner 1901. En ny fabriksbyggnad av tegel uppfördes nu och denna utvidgades 1907 samt 1913. Omkring 1918 köptes också två granntomter. På den ena uppfördes ett magasin av trä, på den andra fanns redan en tio år gammal villa som blev Remfabrikens disponentbostad.

Efter 1930-talet gjordes inga större förändringar inom fabriken och när verksamheten lades ner 1977 fanns fortfarande maskinparken från 1900-talets början kvar. Villan revs 1979.

1978 bildades Föreningen Göteborgs Remfabrik och anläggningen har sedan dess drivits som museum.

Huvudbyggnaden är i 3 våningar med fasader av rött tegel. Intill står ett magasin av trä med faluröd panel. Till fabriken hör en gatstensbelagd gård och en trädgård som avgränsas mot gatan med högt falurött plank.

Remfabriken är ett unikt industrihistoriskt minnesmärke som visar hur en relativt liten industri fungerade i början av 1900-talet. Av särskilt värde är de välbevarade interiörerna med hela maskinuppsättningar från 1900-talets början, kontoret m m.

F d Kamgarnsspinneriet, Ävägen 17.

F d Kamgarnsspinneriet, kv 24 Lammet

Göteborgs Kamgarnsspinneri AB etablerades 1896. Den första delen omfattade en fabrikslänga mot Fabriksgatan samt maskinhus, ångpannehus och skorsten inne på gården. Anläggningen utvidgades sedan fram till 1910-talet då fabriken sysselsatte omkring 500 arbetare.

Efter cirka 1970 har mindre delar av anläggningen rivits, bl a skorstenen. Fabriksbyggnadernas fönster har till stor del bytts ut.

F d Kamgarnsspinneriet omfattar ett helt kvarter. Det består av tre fabrikslängor i tre våningar och en tillbyggnad i en våning. Fasaderna är av rött tegel med inslag av ljust tegel i dekoren. Mot gården finns ett kraftigt torn med plåttäckt "kupoltak". Till fabriksmiljön hör också en entré- eller portvaksstuga av trä.

Kamgarnsspinneriet var en av de stora textilfabrikerna i Göteborgsområdet kring sekelskiftet. Den är en typisk representant för det sena 1800-talets industrianläggningar.

F d Tomtens Fabriker, kv 27 Nornan

Fabriksbyggnader har funnits i kvarteret sedan slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet övertogs de av Tomtens Fabriker. Företaget tillhörde den kemisk-tekniska branschen och var bl a känt för sitt skurpulver. Anläggningen utvidgades 1922 med en ny tegelbyggnad

Kv 31 Neptun. Fasad mot Fabriksgatan.

F d Gårda Fabriker, Åvägen 6.

i 4 våningar. Mot gården placerades ett torn krönt med ett elegant pagodtak och utrustat med både tornur och klockspel. Byggnaden ritades av arkitekten A Bjerke och klockspelets melodier skapades av den välkände kompositören Vilhelm Stenhammar.

1984 ersattes de äldre industribyggnaderna med ett servicehus och idag är endast "tornhuset" bevarat. Det är ett unikt inslag i Gårdamiljön och ett värdefullt exempel på de omsorgsfullt utformade industribyggnader som uppfördes i början av 1900-talet.

F d Apotekarnes Vattenfabriker, kv 28 Triton

AB Apotekarnes Förenade Vattenfabriker bildades 1907 genom sammanslagning av ett par äldre företag. Kvarte-

ret Triton förvärvades redan 1907 och 1936 flyttade hela verksamheten hit. I kvarterets östra del låg då en ny fabriksbyggnad uppförd 1934–36 enligt ritningar av F Bensow. (Se bild sid 55.) Den var byggd efter "vertikalprincipen" och råvattnet togs från Kallebäck's källa. På tomten fanns också ett par äldre byggnader. 1981 byggdes fabriken om till industrimuseum och 1994 flyttades Etnografiska museet hit.

Kvarteret omfattar idag en huvudbyggnad i 2–4 våningar med flacka sadeltak. Exteriören är utformad i funktionalistisk stil med fasader av gult tegel och horisontella fönsterband. De två äldre byggnaderna är i en våning med branta tegeltäckta sadeltak.

Huvudbyggnaden är ett värdefullt exempel på en industri- anläggning i funktionalistisk stil.

Bostadshus, kv 31 Neptun

Kvarteret som består av landshövdingehus och ett stenhus uppfördes cirka 1931–32 enligt ritningar av arkitekterna N Olsson och E Holmdal. En upprustning genomfördes i mitten av 1970-talet.

Det är ett s k storgårdskvarter med ett U-format gårdsutrymme och kvadratisk, planterad förgårdsplats. Landshövdingehusens fasader är klädda med stående panel som är nerdragen över bottenvåningens stenkonstruktion och har enstaka enkla dekorativa detaljer i 1920-talsstil. Husen har valmade tegeltäckta sadeltak.

Kvarteret Neptun med sina bostadslägenheter är ett viktigt inslag i områdets helhetsmiljö.

F d Gårda Fabriker, kv 15:1

Gårda Fabriker AB som tillverkade trikåvaror etablerades 1881 av handlanden Aug Johansson Mark.

Fabriken byggdes ut i flera etapper från 1880-talet. Tegelbyggnaden mot Åvägen uppfördes 1910 enligt ritningar av E Krüger. 1937 revs en äldre byggnad i kvarterets sydvästra hörn och ersattes med en högre kontors- och fabriksbyggnad ritad av C Ritzen.

1996 genomfördes en större ombyggnad för bostäder och delar av gårdsflyglarna har rivits.

Fabriken utgör ett mycket viktigt inslag i stadsbilden längs Mölndalsån. Anläggningen är också ett lokalthistoriskt värdefullt minnesmärke över textilindustrin i Göteborg och företaget Gårda Fabriker AB.

Gubberoparken – Biografen Flamman

Gårda 44:B

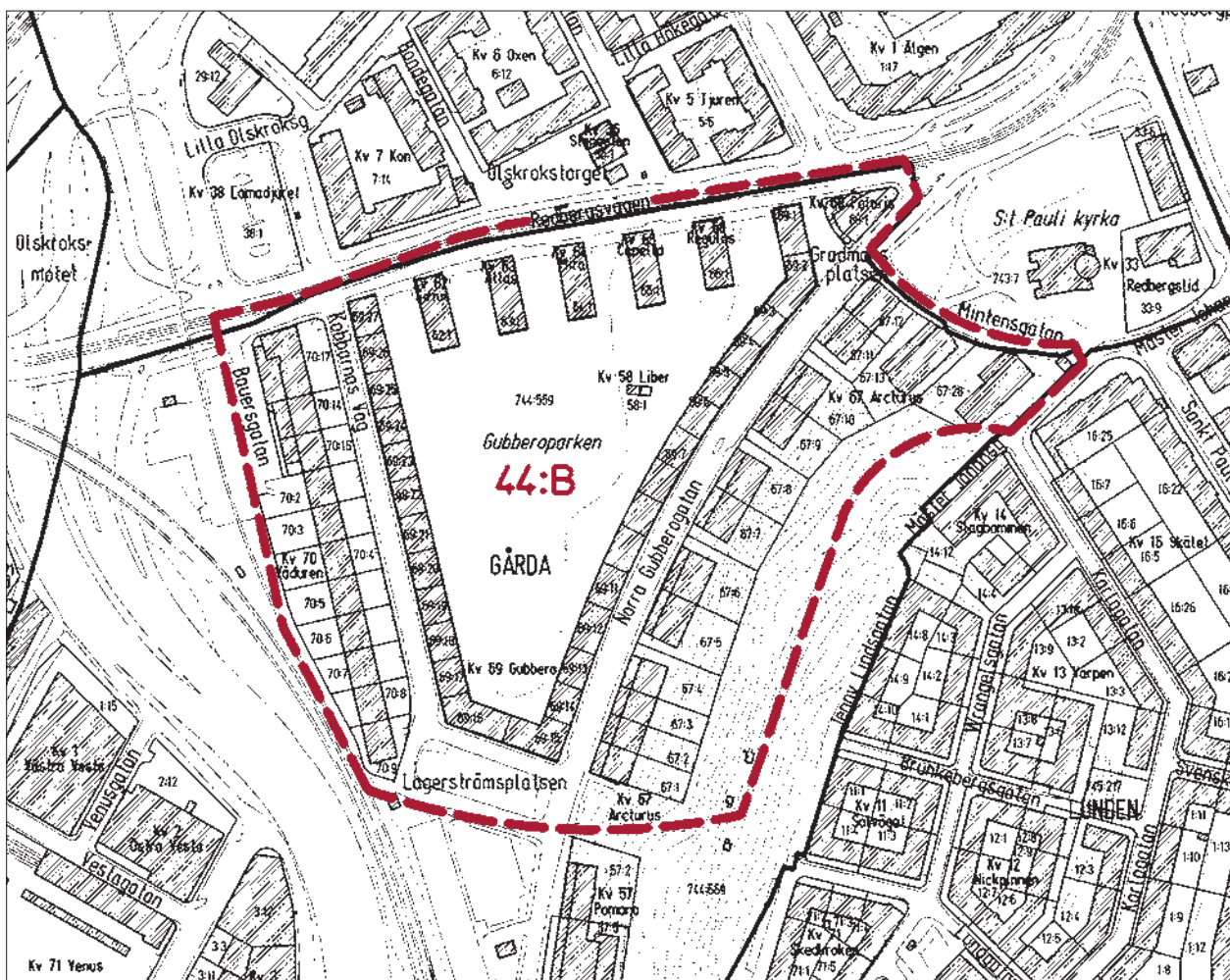
Miljön omfattar bostadsbebyggelsen i anslutning till Gubberoparken samt f d biografen Flamman.

Historik

Detta triangelformade område var tidigare en del av egendomen Gubbero, en herrgårdslignande anläggning med ett bostadshus, park m m. Gården skapades 1751 av Magnus Lagerström som var direktör i Ostindiska Kompaniet. Från 1830-talet till 1930 ägdes den av de välkända företagen Oscar och Emil Ekman.

F d Biografen Flamman, kv 68:1. Byggnadens nordvästra del som omfattar entrén med det karaktäristiska skärmtaket och en bred svängd trappa.

Gubberoparken, storgårdskvarterets inre del. Till vänster den långa svagt böjda längan mot Norra Gubberogatan.

Gubberoparken, storgårdskvarterets norra del. Friliggande hus mot Redbergsvägen. (Se även bild sid 47.)

1931–34 revs gårdens byggnader. En stadsplan upprättades av S Branzell och U Åhrén och området bebyggdes med bostadshus 1937–45. Arkitekter var bl a R Dahlberg, D Grip, E Holmdal m fl. Större delen av husen byggdes om på 1980-talet, bl a har fönster bytts.

Norr om bostadsområdet upp mot Redbergsplatsen uppfördes biografen Flamman som ritades av S Branzell och öppnades 1935. Den stängdes 1982 och byggdes sedan om för Finska Pingstförsamlingen.

Motivering

Gubberoparken är ett intressant exempel på en stadsplan där ett "storgårdskvarter" kombinerats med lamellhus i funktionalismens anda. Området utgör också ett värdefullt exempel på tegelarkitektur i funktionalistisk stil och är en av Göteborgs största samlade miljöer med byggnader i det traditionella gula teglet.

"Flamman" har en mycket särpräglad utformning och utgör en viktig del av Göteborgs biographistoria. Den är också en av stadens mest typiska "funkisbyggnader" och utgör ett viktigt blickfång i stadsbilden.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987: f d biografen Flamman.

Beskrivning – karaktär

Bostadshus kring Gubberoparken

Större delen av området upptas av ett stort halvslutet kvarter. Det består bl a av två långa, i vinkel sammanbyggda huskroppar och fem friliggande hus med gavlarna mot Redbergsvägen. Husen som innehåller bostäder samt butiker i bottenvåningen mot gatan har 6 våningar, tegeltäckta sadeltak och fasader av gult tegel. Mot Redbergsvägen är butiksfasaderna klädda med bl a naturstensplattor.

Typiska detaljer är glasade entrédörrar av trä, ibland med naturstensomfattningar samt trapphus som markeras genom vertikala sammanhållna glaspartier.

I områdets inre del finns träd från den äldre parkanläggningen. Vid Kobbarnas Väg kantas den västra sidan av en rad lindar och här finns också förträdgårdar. Ett karaktäristiskt inslag i östra delen är "terrasserna" och butiksraden längs Norra Gubberogatan.

F d biografen Flamman, kv 68:1

Byggnaden ligger som en solitär på en nästan triangelformad tomt med avrundat hörn mot Redbergsplatsen. Den är utformad i utpräglad funktionalistisk stil med slätputsade fasader och nästan plant tak. Entrén har ett lätt uppsvängt tak och ett fönsterparti som följer den invändiga trappans stigning.

”Drakevillan”

Gårda 44:1

”Drakevillan” (kv 34:10) ligger inom området ”Prospect Hill” som bebyggdes med enstaka villor 1860–80. Byggnadsåret är inte känt men den är uppförd i samma ”nordiska” stil eller ”drakestil” som Wilhelmsbergs lusthus, vilket tillkom 1868. I början av 1920-talet innehöll villan två bostäder. Den har senare moderniserats invändigt och har delvis förändrats bl a genom nya fönster.

Villan är av trä i 2 våningar med starkt utskjutande sadeltak. Fasaden är klädd med liggande panel i nedre våningen och ”fjäll” på större delen av den övre. Dekoren i ”fornnordisk” stil är framför allt koncentrerad till västfasaden där gavelpartiet och balkongen har en rik utsmyckning med ”drakslingor” m m. Taket pryds med mönstermurade skorstenar och takåsen avslutades ursprungligen med två drakhuvuden.

Byggnaden är ett värdefullt exempel på de villa-byggnader i ”nordisk” stil som var vanliga under 1800-talets senare del.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

”Drakevillan”, kv 34:10.

Övrigt – utanför programmet

Prospect Hill – Odinslundsgatan

Park- och villaområdet kring Prospect Hill omfattar flera byggnader av kulturhistoriskt intresse.

I väster ligger de två stora 1800-talsvillorna Odinslund och Adolfsberg. Odinslund (kv 35:17) byggdes för Pontus Kobb som också anlade en exklusiv trädgård. Bostadshuset och trädgården rustades upp på 1920-talet och miljön är relativt väl bibehållen sedan dess. ”Adolfsberg” (kv 35:4) har under 1900-talet bl a använts som barnhem.

Inom villaområdets mer tätbebyggda del finns de två mindre 1800-talsvillorna Carlbergsgatan 5 (33:51) och Carlbergsgatan 2, ”Drakevillan” (se 44:1).

Här ligger också flera välbevarade yngre villor bl a Odinslundsgatan 1 (33:36), Carlbergsgatan 3 C (33:45), Carlbergsgatan 7 (33:5), Carlbergsgatan 4 (34:6) och Carlbergsgatan 23 (36:4) som uppfördes 1920–26.

Alelundsgatan 3 (34:15) byggdes som komministerbostad 1931 och Odinslundsgatan 3 (kv 33:40) är en ”funkisvilla”.

Odinslundsgatan 1 ingår i område 50:A (se stadsdelen Bö) och några av de övriga villorna upptas som värdefulla i ”Underlag till Energisparplanen” 1980.

Fabriksgatan

I södra Gårda längs Fabriksgatans östra sida som gränsar till området 44:A finns delar av den äldre bebyggelsen kvar. Det är bl a en rad landshövdingehus från 1920-talet, en fabriksbyggnad samt Gårdaskolans två hus uppförda 1901 respektive 1922. Dessa har kulturhistoriskt intresse och utgör värdefulla komplement till miljön längs Mölndalsån.

Gamla spårvagnshallen, Gårdahallen, kv 8

Hallen som är av sten byggdes 1930 enligt ritningar av arkitekten B Hedlund. Sedan 1989 används den av ”Spårvägssällskapet Ringlinjen”. Den har välbevarad tegelfasad med dekorativ taklist samt överljusbelyst hall. Byggnaden har teknikhistoriskt värde.